

La indústria tèxtil de Ca l'Aranyó a Sant Martí de Provençals (1872 – 1986)

Ca l'Aranyó

Quan vaig descobrir per primer cop la fàbrica Aranyó, em vaig quedar entre astorat i sorprès davant d'aquells edificis desafiants que s'alçaven envoltats d'un mar de desolació. Aquesta imatge m'esperonà a investigar sobre aquest tema, per tal de poder recuperar el valor de la memòria que encara avui simbolitza. La coincidència en la recerca amb altres companys, així com l'esforç i la col·laboració d'un bon nombre de persones, m'ha permès conèixer aspectes inimaginables que em permeten afirmar la singularitat d'aquesta fàbrica.

Ca l'Aranyó ha estat un exemple destacat d'arrelament, físic i social, a l'antic municipi. Un cop més, es fa realitat la simbiosi entre la tradició i la voluntat de personalitzar-la amb un model arquitectònic propi.

Els Arañó eren una família de sedaires de Manresa a la segona meitat del segle XVIII. El primer industrial destacat va ser Maurici Arañó i Parera, que passà de Manresa a Barcelona el 1815. Mort Maurici, el 1822, el seu germà Lluís i el seu cosí Gaietà, que devien ser socis de l'empresa constituïren la societat Gaietà i Lluís Arañó.

Als dinou anys (1846), Claudi Arañó estava al capdavant de l'empresa aleshores situada al carrer de Jonqueres, 2, de Barcelonã.

El 1850, la societat Gaietà i Lluís Arañó era una de les més importants de la ciutat, disposava de 226 telers, majoritàriament tipus jacquard, moguts per vapor, amb 317 persones treballant-hi.

Entre el 1851 i el 1852, l'empresa funcionava sota el nom de Claudi Arañó i Companyia. Els seus coneixements i l'experiència sobre tres fibres tèxtils fonamentals com la seda, el cotó i la llana foren la base ideal per encetar la indústria dels teixits de mescla.

Antoni Escubós i Roure pertanyia a una vella família de llaners de Mataró. El 1853 s'establí a Sant Martí de Provençals, emplaçament que tenia un doble avantatge: d'una banda, la proximitat a Barcelona, i de l'altra, el favorable preu del sòl pel baix nivell d'urbanització de la zona.

El teixit de mescla i l'ambició del projecte el posaren en contacte amb Claudi Arañó, que va aportar-ne capital.

La societat resultant s'anomenà Antoni Escubós i Companyia.

Gaietà Arañó i Torrents es casà amb la seva cosina Isabel Arañó i Parera, germana del seu soci. D'aquest matrimoni nasqué el 9 de setembre de 1827 Claudi Arañó i Arañó, una de les personalitats més destacables de la indústria catalana del segle XIX.

Fou una nova empresa de teixits de mescla, on dominava la llana barrejada però amb cotó i seda. El 1861 se situà en el primer lloc quant als operaris, i en el catorzè lloc per la seva contribució. En els anys immediatament posteriors fins al 1866 —quan les fàbriques cotoneres coneixien amb més virulència la fama de cotó—, la seva activitat tèxtil basada en la llana experimentà un fort creixement, i arribà a una nòmina de 747 treballadors. El 1868, la firma era la primera gran contribuent de Sant Martí, superant-ne altres com els Ricart, Juncadella, Muntades, etc.

Les dues empreses funcionaren estretament relacionades, però amb producció diferent.

El 1867, a causa de l'avançada edat i una salut delicada d'Antoni Escubós, la segona societat canvià de nom i esdevingué Escubós i Arañó. Totes les activitats fabrils s'havien concentrat al carrer de Sant Joan de Malta, fins que, el 18 de maig de 1872, Claudi Arañó presenta l'expedient de sol·licitud de llicència a l'Ajuntament de Sant Martí de Provençals per poder bastir una nova fàbrica en els terrenys situats entre els carrers d'Alí Bei i Ausiàs March, i els projectats en el pla d'eixample com a números 48 i 49 (en l'actualitat i respectivament, Tànger, Bolívia, Lutxana i Llacuna).

Feia pocs anys que el Pla Cerdà estava aprovat, i tot i la intenció de conciliar la construcció de l'Eixample barceloní amb la salvaguarda de la zona militar corresponent a les dues fortaleses barcelonines, la RO de 25 de març de 1861 tingué l'efecte contrari d'encoratjar l'ocupació de la franja de terreny compresa entre Barcelona i Sant Martí. D'aquesta

Ca l'Aranyó

manera s'eliminà la influència tan negativa que tenia la Ciutadella damunt del seu entorn. Per al municipi, l'aprovació significà la submissió progressiva als nous traçats, amb la transformació dels vells camins rurals —alguns de molt importants i significatius per a la comunicació de Sant Martí—, fins i tot abans del procés d'annexió culminat l'any 1897. Un exemple fou el fraccionament de dues vies cabdals com són la carretera de Barcelona a França pel vial que ara coneixem com a carrer

de Pere IV, i l'enllaç de la ciutat amb Ribes de Freser.

El conjunt industrial de Ca l'Aranyó s'integra clarament i decididament dins de la trama Cerdà, fenomen gairebé insòlit en els establiments industrials de Sant Martí de l'època. Més encara si ens fixem en el projecte original que preveia, en la seva totalitat, mantenir la linealitat edificatòria i compositiva de carrer a carrer.

Segurament, la relativa proximitat al municipi barceloní, i sobretot la forta inversió de capital constant que significava l'aixecament d'una fàbrica de pisos —molt més elevada que si es tractés de simples naus—, ajudà a concebre un projecte subjectat a les alineacions d'eixample.

La imatge exterior de la fàbrica permet localitzar una gran quantitat de recursos arquitectònics típics de l'arquitectura industrial europea, i en particular de l'escola de Manchester. Aquests elements tipològics són, en definitiva, els que confirmen el seu origen britànic. Segons Josep Maria Montaner, «la firma anglesa Prince Smith & Son projectà l'edifici per encàrrec de Claudi Arañó i Arañó (1827-1884), a mitjan segle XIX, exportant a Catalunya l'estil arquitectònic, el model de l'estructura i la maquinària».

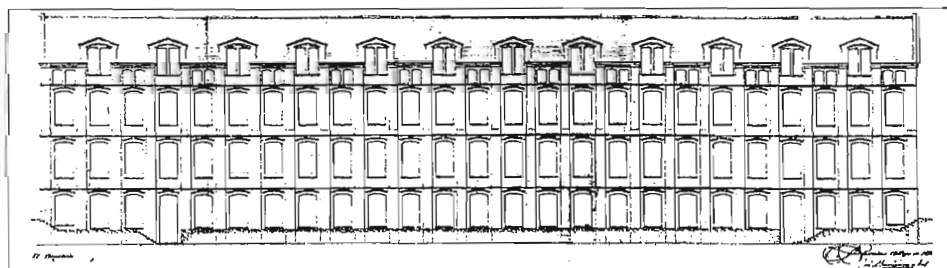
Gràcies a dos magnífics documents originals a color («Plano de la fá-

brica llamada de algodón que D. Claudio Arañó y Arañó posee en San Martín de Provencals»), actualment en poder de Claudi Arañó i Bertran, es pot determinar que el mestre d'obres Josep Marimón i Cot fou l'encarregat de materialitzar un projecte global per a tot el complex industrial.

S'ocuparia tota la superfície d'una illa —delimitada pels carrers d'Alí Bei (actual carrer de Tànger), carrer 48 (actual carrer de la Llacuna), carrer 47 (actual carrer de Lutxana), i el carrer d'Ausiàs Marc (actualment carrer de Bolívia). La distribució es faria segons un eix de simetria, que va des d'Ausiàs Marc fins a Alí Bei, amb accés previst sota el cos edificat d'entrada amb porta principal que dona al carrer d'Ausiàs Marc.

Dins el cos d'accés anirien les oficines, la porteria i el control de mercaderies. Completant aquesta ala i al llarg de la façana del carrer d'Ausiàs Marc, s'ubicarien les sales per a l'aprest dels teixits; amb un espai destinat a les cotxeres. Un cop travessada l'ala d'accés, ens endinsaríem en un pati central, dominat per dos elements singulars: la xemeneia i el dipòsit d'aigua. En una posició completament centrada, s'instal·laria el cos de producció i força. Al bell mig d'aquest edifici s'hi trobarien les màquines de vapor, les vuit calderes i la sala de tints (la tin-

toreria). Davallant inferiorment al darrere de l'edifici de la força, trobaríem el cos soterrat compartit per les carboneres i per la sala dels teixits de mescla. Finalment, en aquest procés descriptiu seguint l'eix nord-sud, trobaríem l'ala (executada totalment segons el propi projecte de 1872), destinada a un

Imatge cedida pel Arxiu Administratiu de Sant Martí

doble ús: a l'esquerra els locals per als carros i els tallers de fusteria i serralleria, i a la dreta el magatzem de primeres matèries. Completant l'illa —segons els carrers 47 i 48— se situarien els dos edificis principals de producció tèxtil: elaboració dels teixits (*cuadras para tejidos*) i la nau de filats (*cua-dras para hilados*).

Una de les característiques del plànol a color de Josep Marimón és la seva expressivitat gràfica, amb la consciència de saber d'antuvi que tot era inabordable en una única fase. Per tant, hi ha la preocupació per deixar constància, gràfica i escrita, de la globalitat i de la part que s'executa.

Un seguit de situacions properes com la retirada i posterior defunció del seu soci Antoni Escubós l'any 1877 —que obliga Claudi Arañó a integrar tot el grup industrial sota el seu nom personal— i la participació en iniciatives problemàtiques com la del ferrocarril i les mines de Sant Joan de les Abadesses —nova alternativa al subministrament i costos de carbó, matèria bàsica per alimentar els vapors tèxtils— fan que el projecte d'ampliació s'aturi.

L'edifici existent és una perfecta sintonia entre dues tècniques i estils: la concepció anglesa en la imatge exterior i en la utilització dels elements estructurals, i la tècnica constructiva plenament catalana representada per l'ús de la volta de maó.

L'accés es troba al xamfrà entre els carrers de la Llacuna i de Tànger delimitat segons la tanca de maó massís i maçoneria, delicadament rematada per un coronament de totxo a les pilastres que configura el ritme lineal.

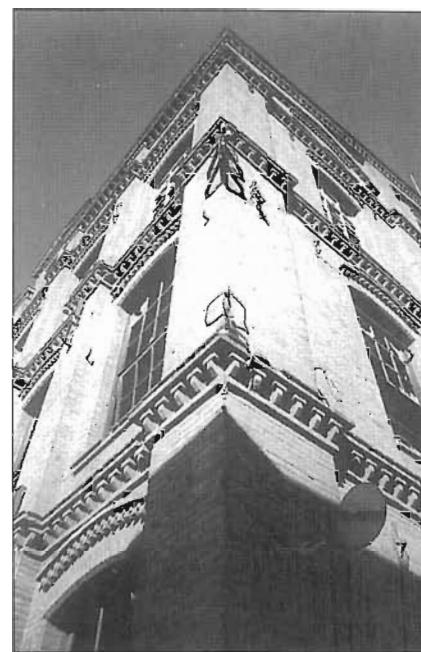
Una doble porta metàl·lica,

sòbria i amb un elegant treball de forja, dona pas a tot el conjunt, que es desenvolupa de forma general sota la descripció següent.

El cos fabril és de planta baixa més tres plantes amb el tancament característic d'obra vista amb funció estructural. L'empresa es dedicà a la fabricació de filats i teixits. Va seguir el sistema de filatura anglès, anomenat Bradford, i disposava de dues calderes de vapor Alexander. Interiorment són naus de planta lliure amb pilars de fosa —amb els tradicionals capitells per subjectar l'embarat de transmissió—, bigues també de fosa, i voltes ceràmiques. Coberta a dues aigües segons encavallades de ferro i acabat exterior de teula àrab.

L'edifici longitudinal, al llarg del carrer de Tànger, conformat i executat només en planta baixa i pis, segons el projecte original de 1872. Claudi Arañó morí a Barcelona el 7 de juny de 1884, als cinquanta-sis anys d'edat, «víctima de los crueles embates que venía sufriendo», com digué el biògraf. Sembla que la problemàtica aranzelària, el poc cas que els legisladors feren de les seves paraules i l'ensorrada de la seva indústria incidiren en el seu estat de salut.

Seguint l'exemple del seu pare, també es casà amb una cosina, Carolina Arañó i Matallana. Ella es féu càrrec de l'empresa, que continuà

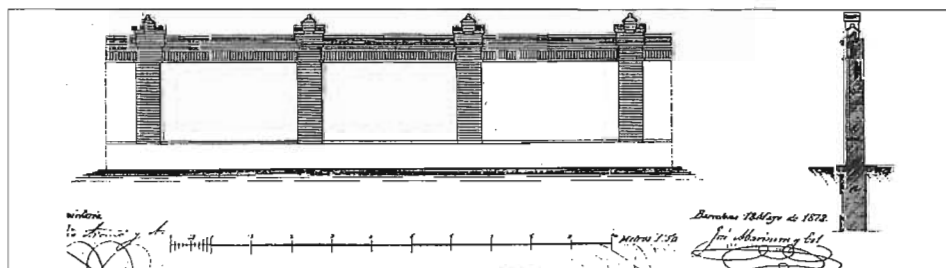
Ca l'Arañó

amb el nom de Viuda i Fills de Claudi Arañó.

A l'Exposició Universal de Barcelona de l'any 1888 guanyaren una medalla d'or per la seva col·lecció de llanes. Tot i que la seva producció principal era la de filats i teixits de cotó, el 1892 un tipus d'aranzel més favorable li permet retornar al seu sector preferit.

Tenia aleshores sis-cents treballadors a Sant Martí, i el seu mercat era el de la península i l'Amèrica Llatina.

Carolina Arañó morí el 4 d'agost de 1911. Els fills foren els continuadors,

i es retrobaren de nou la producció dels teixits de mescla. L'any 1918 es constituí Arañó i Companyia, Societat en Comandita. Finalment, l'any 1952 es canvià el nom pel d'Arañó i Companyia, SA, i Xavier Arañó encarregà a l'arquitecte Joaquim Vilaseca la reforma del cos de cantonada —que determinava la porteria—, incloent l'addició d'una planta.

Posteriorment es van edificant un conjunt de naus de producció annexes, construïdes majoritàriament per Joaquim Vilaseca i generalment només en planta única.

A banda de la implantació del conjunt, la resta de l'espai d'aquesta àrea queda gairebé invertebrada. A l'antiga propietat de la comunitat de preveres de Santa Maria del Mar (fins a l'any 1862, quan Jaume Nubiola adquirí aquestes terres, passant posteriorment a la família Arañó), només s'hi bastiren, al marge de les construccions ressenyades, les naus del carrer de la Ciutat de Granada (seu de la Industrial Turronera, SA), enderrocades recentment.

Tots els terrenys afectats per l'avinguda de la Diagonal i per sobre d'aquesta passaren a formar part de la Hispano Olivetti, SA, durant la dècada dels cinquanta.

La pressió dels serveis per aconseguir situacions centrals, no solament a Barcelona ni a l'Eixample en concret, força el desplaçament de les indústries —que aconsegueixen preus assequibles—, fora de la ciutat, cosa que revaloritza els actius immobiliaris al centre.

Aquesta fou la situació en què es trobà immersa l'empresa Aranyó, quan a finals dels vuitanta, aprofitant les plusvàlues generades a l'entorn de la nova Vila Olímpica, i sota els canvis de morfologia urba-

na que vivia tota la ciutat, decidí posar fi als més de cent anys d'història que vinculaven la indústria amb Sant Martí de Provençals.

Des de llavors ençà, amb l'adquisició inicial d'una promotora immobiliària —per bastir una futura promoció anomenada Verde Sol— ha anat patint la degradació per l'oblit i la manca de sensibilitat (interessada?), envers aquest patrimoni. La transformació soferta pel barri a finals dels vuitanta, amb motiu dels Jocs Olímpics del 1992, i la declaració del sector de la plaça de les Glòries Catalanes com a àrea de nova centralitat, per la seva posició estratègica com a punt d'encreuament viari de primer ordre, no evità, ben al contrari, que tot el conjunt fabril quedés pendent d'uns nous usos que el revitalitzessin.

Ara per ara, l'Ajuntament n'és el propietari, i l'actual projecte preveu i reserva l'ús de les instal·lacions com a equipament. En aquest sentit, la recent iniciativa de cessió per a cinquanta anys de totes les construccions a la fundació Amics de la Moto, per instal·lar el seu museu temàtic, no ha de posar en perill —sinó tot el contrari—, un tractament digne del conjunt.

La relació del nou (modern-contem-

porani) amb el vell s'ha d'establir des de la base de la recuperació de Ca l'Aranyó entesa com un conjunt de contenidors, que són plens de valors històrics. Recordem les intervencions dels anys vuitanta en edificis com les Cotxeres de Sants, la Sedeta, Hidroelèctrica de Catalunya...

Aquest exemplar d'arquitectura industrial, orgull de la família Arañó i fidel exponent de la memòria històrica de Sant Martí de Provençals, ha estat correctament conservat fins l'any 1986, quan es produí el trasllat de la companyia fora de la ciutat. Amb el coneixement i la difusió dels valors que disposa el conjunt, ara només cal vetllar perquè la seva salvació respongui als anhels dels ciutadans i es faci amb el respecte que mereix aquest emblemàtic símbol de l'arquitectura industrial catalana.

Antoni Vilanova i Omedas,
arquitecte

Fotografies: JOAN OLONA

Estat actual d'una de les plantes de Ca l'Aranyó, abans de la seva rehabilitació